

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Fitz József: Brassai Sámuel. Monográfia, Budapest, 1911.

E monográfia írója arra vállalkozott, hogy megrajzolja Brassai szellemi arcképét úgy, amint az emberek tudatában és a tudomány történetében él. De mincáját az elején meg kell állapítanunk, hogy nem gondolta meg, mit birnak meg vállalai. Igyekezett tájékozódást szerezni abban a nagy időre és széles területre kiterjedő irodalomban, amely a Brassai neve körül évről-évre felhalmozódik. Ez az igyekezete meglehetősen sikerrel is járt, de ekörüli buzgósága elfeledtette a földolgot, t. i. magának Brassainak munkáiba való szerető és elmélyedő tanulmányozást.

Innen van az, hogy Brassairól nem kapunk hű és egységes képet; csak mozaikdarabokat, melyeket az eddigi Brassai-kutatók, egyik egy, a másik más szempontból már megalkottak. S innen van az is, hogy a monográfia-író forrásai itt-ott túlzásokba, másutt ellenmondásokba vezetik, melyeket a könnyen, gyorsan, elevenen dolgozó és szellemesen író szerző nem vesz észre.

Aki Brassait érdeme szerint méltatni akarja, aki a tudományok fejlődésében ki akarja neki jelölni az igazi helyét s itt akarja őt megérteni és velünk is megértetni s történelmi nagyságában előnkbe állítani, annak egynehány tudomány területén feltétlenül otthonosnak kell lennie s olyan tájékozottsággal rendelkeznie, aminő napjainkban mind ritkább és ritkább lesz s maholnap csak tudománytörténeti kuriózum-számba megy. Ez természetesen nem megrovás akar lenni, hanem megállapítása egy ténynek, amely a bírálat hangját s a követelmények színvonalát mérsékelni alkalmas.

Fitz nem jut új eredményekre, de összedi s élvezhetően — nem szakemberek, hanem a nagyközönség igényeinek megfelelően — feltalálja azokat az értékes gondolatokat, melyeket Brassai elméje telmelt — a maga korában mindenkettől észrevétetlenül s melyeket Brassai-

kutatók már észrevettek és megállapítottak. Itt is ismétlődik a magyar tudósok az a keserű sorsa, amelyről már Brassai is panaszkodik, hogy gondolatai egyidőre eltemetődnek s mikor majd a külföld felfedezi s értékelni kezdi azokat, akkor mi is észrevesszük s kezdjük sejteni nagyságát nem az élőknek, hanem a halottnak.

Ime egy pár ilyen Brassai-termelte gondolat, amely haladást, korszakos fordulót jelent a tudomány történetében. Fechner induktív úton (*Aesthetik von Unten*) nyert eszthetikai elveit (1876) Brassai már 1832-ben kifejtette. A nőknek egyetemre bocsátását először Brassai sürgeti. Az utókor ime igazat adott neki. A módszerről szóló dolgozataiban s iskolai könyveiben több ízben fejtegeti, mennyire visszaeset a dolog, pl. a geográfia tanítását ezzel a kérdéssel kezdeni: mi a geográfia? Definiciókat adni csak akkor van helyén, mikor abba az ismeretkörbe tartozó tudnivalókat már közöltük. Ez a gondolat még nem tört eléggé úttá magának, de mind szélesebb körben terjed helyességének belátása. Az előnyelvek tanításánál használt u. n. direkt módszer ma már általánosan ismert. De kevesen tudják, hogy Viëtor, aki 1882-ben kezd hírdetni, Brassaitól tanulta s több alkalommal hivatkozik is rá. Most már talán elfogadjuk az ő elveit — német kézből? 1837-ben „Az idő s a nemzeti karakterek befolyása a história írásra” címen tanári székfoglalót tart s ebben a sokkal későbbi milieu-elmélet alap gondolatait megtaláljuk. Az induktív módszer s a szemléltetés állandó alkalmazását oly időben sürgeti és hangsúlyozza, amikor irodalmunkban nyomát is alig találjuk e gondolatoknak. S végül mit mondjunk a magyar nyelvtudomány terén elért valóban korszakos eredményeiről, melyeket a nyelvészet csak még most kezd igazán elismerni és értékelni?

Fitz rámutat, hogy Ricardo nemzetgazdaságtani hatása nálunk először a Brassai szerkesztette Vasárnapi Újságban és a Bankismeretben nyilatkozik. Hálás kérdés lett volna ezt a hatást nyomról-nyomra követni s kimutatni esetleg azt is, hogy mit tanult Brassai Széchenyitől, akinek Bankismeretét ajánlja. Általában Brassai hatása a 30—40-es évek közgazdasági gondolatai kialakulására nincs kimutatva még s ha Fitz a Nemzeti Társalkodó évfolyamairól azt állítja, hogy azokról „egész más, a miénktől eltérő, régi levendulaillatos gondolkodásmód szól”, (49. l.) akkor igazságtalan történelmi felfogást képvisel, mert azon évek törekvéseit a ma szemüvegén át nézi és ítéli meg s szükségképen elfeledi, hogy abban az időben a modern gondolkodást, a színvonalon álló tudást ez a lap képviselte s olyan gondolatokat tett közkinccsé, melyek évtizedek múlva is értékesek.

„Ifjú éveiben reformátor, később pedig maradi“ — mondja Fitz Brassairól. (14. l.) Meggondolatlan, elhamarkodott ítélet, akár a Brassaitól termelt s csak napjainkban érvényesülni kezdő értékes eredményeire gondolunk, akár filozófiájára — amelyre szerzőnk vonatkoztatni látszik ítéletét. Hát türhette-e, hogy „eredményein változtassanak“, mikor az utókor mind több és több kérdésben kezd neki igazat adni? Ha pedig filozófiai rendszerét nézzük, ő a pozitív filozófiával szemben azt az általa igazinak nevezett pozitív filozófiát állítja melynek kiinduló pontja, sarka, tengelye az öntudat. Ez tiltakozás ugyan a naturálistikus gondolkozás ellen, de épen nem maradiság. Hiszen napjaink sokféle irányú filozófiai gondolatrendszere között épen ez az irány az, amely mind jobban és szélesebb körben terjed. A mechanikus világnézettel szemben mind erősebb az ellenhatás s épen nagynevű természettudósok vallják és ismerik be őszintén e világnézet tarthatatlanságát. Brassainál tehát nem beszélhetünk maradiságról, hanem hosszas tanulmányok és mélyenjáró elmélkedések után elért eredményekhez és igazságokhoz való megokolt ragaszkodásról, melyet nem rendítenek meg jelszavak, hangzatos frázisok, gondolkodási irányok rövid életű divatja s több eféle.

A szerző különben nagyon rövidesen és fölényesen végez a filozófiával. Midőn Brassai logikáját olvassa, Madách meghatározása jut eszébe a filozófiáról, amely költészete azon dolgoknak, melyeket nem ismerünk. Aztán ítéletét e logikáról ebbe a mondatba foglalja össze: „A könyve roppant (!) érdekes volna, ha nem volna benne a szokottnos felosztás, (!) melyre Br. büszke, mert eredi sajátja“. (140. l.) Az igazi pozitív filozófia gondolatmenetének vázlatos ismertetése után ennyi a reflexiója: „Kitetszik belőle, hogy nem is olyan pozitív, azaz tényeken alapuló, mint Br. hitte“. (145. l.) Ilyen felszínes és semmitmondó általánosságok húzódnak végig ezen a könyvön s éreztetik igen sajnosan az igazi tanulmány és a megértés hiányát.

Aztán Brassai nem szorul rá, hogy superlativusokba foglaljuk össze róla való megállapításainkat, amikor az előző fejtegetések nem okolják meg. Már pedig ilyen fejtegetést nem olvastunk az egész könyvben. Első tanári előadásáról azt mondja, hogy ez „a maga nemében legérdekesebb dolgozata“. (61. l.) A módszerről szóló értekezéseiről azt állítja, hogy „legfontosabb és legnevezetesebb munkája“. (71. l.) S ha kérdem, miért, csak ezt a feleletet kapom rá: „mert benne van az egész Brassai egész lelkével s minden törekvésével“. Még leginkább — de korántsem kielégítő módon, megokolt az az

állítás, hogy a tudományos kritika történetében is első. (110. l.) Másik ilyen superlativus: „legnagyobb hatást mint nyelvész tett“. (137. l.) A darwinizmusról, biológiáról való rövidre fogott ítéleteire pedig azt mondja: „A legtöbb egy egy remekmű“. (129. l.) Ez utolsóra vonatkoztatva most nem csinálunk esetet belőle, hogy Brassait épen e remekművekké előléptetett állásfoglalásaiért vádolta maradisággal; s nem is volna kifogásunk e felső fokok ellen, ha szervesen következnének a megelőző fejtegetésekből. De aki Brassait csak ebből a könyvből akarná megismerni, az nem találná megokoltnak ezeket az ítéleteket. Kisebb tévedései, hibás adatai is vannak a szerzőnek. Egy-egy ízléstelen viccet is megenged magának. (A 84. lapon pl. A dohányzás a gondolkodás élénkségét éleszti. Talán azért gondolkodnak a nők aránylag oly keveset? Vagy: Az esztétika Paul Verlaine-t közzőhejjel fogadta. 106 l.) A Brassai alakjához kapcsolódó sok ízetlen anekdota közül is felhasznál egy néhányat. De mindezeket nem tesszük szóvá.

Ellenben egynehány szóval említenünk kell azt a módot, ahogyan „*írói kvalitásai*“ címen stílusáról ír. Fitz szerint első munkáinak stílusa hasonlatos Kazinczyéhoz. „Idősebb éveiben a magyar írók stílusa nagyon haladt, csak Brassaié maradt a régi“. Ha összevetjük Gyulai, Jókai regényeinek stílusával, „ég és föld különbséget látunk“. Hogy miben áll e különbség, azt nem mondja meg. De mi megjegyezzük, hogy itt oroszból való novella fordításai lebegnek a szerző előtt. „Mintha elfelejtette volna, hogy a stilisztika már nem ott tart, hol az ő fellépésekor tartott s ez a feledékenység sok író-t választott már el a maga korától“.

Ez tehát azt jelenti, hogy Br. stílus tekintetében is elmaradott a kortól, „Br. még a biedermeier korból maradt a modern Magyarországra“. (151. l.) Hát az bizonyos, hogy Br. stílusa elejétől végig valami sajátosan egyéni erőt, színt és zamatot őrizett meg, úgy hogy rá igazán talál az a mondás: a stílus az ember. Ezt lehet eredetiségnek nevezni, de nem elmaradottságnak. S ha Fitz azt állítja, hogy mindenki stílusa haladt, csak a Brassaié maradt a régi, ezzel szembe csak arra kérem, olvassa el 1832-ben nyomtatásban megjelent első esztétikai értekezését s azután pl. igazi pozitív filozófiáját, mely utolsó művei közé tartozik s nem hiszem, hogy le merné írni még egyszer azt a fennebbi állítását.

S azt sem értem, miként egyezik meg a fennebbiekkel az az egy lappal később következő állítása, hogy „tagadhatatlanul szellemesen

és fordulatosan ír“. Mondatai ellentétek sarkán forognak, gyakran paradox természetűek. „Ez a nagy íróknak majdnem közös tulajdonsága, sőt, ez a szellemesség feltétele“. (152. l.) Aztán megint: hibája terjedelmessége és az, hogy gyakran fárasztó; de — teszi hozzá ugyanabban a mondatban: bizonyos, hogy szellemes ellentétei és talpraesettsége kárpótol. (154. l.) S két lappal hátrább megint: Brassai cikkei „szárazak, sokszor valóban kiszáritottak“. (156. l.)

Brassaiért foglalkoztunk oly hosszasan ezzel a könyvvel. Ha most azt kérdezzük: lerótt-e már a magyar tudományos világ Brassai iránt tartozó kötelességét, erre bátran felelhetünk azzal, hogy nem. Egy Brassaihoz méltó monográfia megírása első sorban a mi kötelességünk volna. Az egyházi főhatóság mindjárt Br. halála után meg is tette a szükséges intézkedéseket. Azóta 14 év mult el már. A monográfia még mindig késik.

De most már igazán ideje volna, hogy végre valahára olvassuk. A Brassai síremlék felavatásának kedvező alkalmát elszalasztottuk. Mire várunk még?

A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1910—11. iskolai évről. Szerkesztette dr. Gál Kelemen igazgató, a theologiai részt Csifó Salamon dekán. A terjedelmes értesítőből közöljük olvasóközönségünket érdeklő következő adatokat.

A theol. intézetben dr. Boros György helyébe, aki egyh. főjegyzőnek választott, négy évre Csifó Salamon választott dekánná. Tanulmányi rendje bővült a német nyelv tanulásával, melynek előadásával dr. Barabás Ábel főgimn. tanár bizatott meg. Böhm Károly egyet. tanár halálát theol. intézetünk is érezte. Az önképzés módjait és eszközeit kellő mértékben igénybe vették a hallgatók; a kitűzött pályatételek legtöbbszörre érkeztek pályamunkák. A papnövendékek összes száma 13 volt (ezeken kívül 2 lelkészjelölt), akik az intézet részéről különböző címeken 4838 K segélyben részesültek. Az önképzőkorról szóló jelentés szerint a körben elég élénk élet folyt.

Az iskolai évet megnyitó ünnepélyen Gálfi Lőrinc *Korunk és az egyház* címen tartalmas értekezést olvasott fel, mely az értesítő 24—33. l. olvasható.

A főgimnáziumban a beiratkozás, ünnepélyes megnyitás a törvényes időben történt. Az igazgató megnyitó beszédjét egyházunk megalapítója, Dávid Ferenc születésének 400 éves fordulója emlé-

kének szentelte. A tanítás szept. 6-án kezdődött s minthogy járványos betegség nem volt, a rendes isk. szünetek kivételével megszakítás nélkül folyt jun. hó 16-ig bezárólag.

A tanári karban az a változás történt, hogy Uzoni Imre tanárnak választották; máj. 27. iktatták be szép ünnepek keretében. Dr. Varga Béla egy évi szabadságot nyervén, helyébe Rákóczy Béla, rajta kívül Koncz Rezső és Pancratz József alkalmaztatták h. tanárokkul; a II. félévben Kiss Ernő működött gyakorló tanárként.

Dr. Barabás Ábel és Márkos Albert tanárok súlyosabb és hosszabb betegséget álltak ki, sőt az utóbbi egész az év végéig betegeskedett úgy, hogy szakszerű helyettesítésükről kellett gondoskodni.

Ez évben végre-valahára a felek. tanárok is megkaphatták a félárú vasúti jegy váltására jogosító arcképes igazolványt s ezzel egy régi sérelmük szűnt meg.

A tanítás az állami tanítási terv szerint folyt. A módszeres, ellenőrző és osztályozó tanácskozásokat a maga idejében megtartották. A rendes tárgyakon kívül önkéntes ajánkozás alapján több rendkívüli tárgyat tanultak, ezek között a kézi munkát is. A franciát a jelentkező tanulók csekély száma miatt el kellett hagyni. Ellenben örömmel olvassuk, hogy a zene tanulása ez évben öröndetes lendületet vett, amiről meggyőződhattünk az ifjúságtól rendezett dal- és zeneestélyen. Ennek a jele az is, hogy egy néhány lelkes zenekedvelő tanuló kezdeményére *zenekör* alakult, amely zenedarabok előadásával és zeneelméleti értekezésekkel igyekezett a zene iránti kedvet és szeretetet éleszteni.

Kedvesen hatott a közönségre az is, hogy a tornaversenyen a szabadgyakorlatok a zene ütemeire történtek. Mindezt azért emeljük ki, hogy az ifjúságot a jövőben ez irányban való lelkes és buzgó tovább működésre serkentsünk.

Az országos középisk. tanáregyesület által rendezett *magyar—latin* filológiai versenyen a latinból az első díjat Zádor Béla nyerte el, aki tavaly tett érettségit jeles eredménnyel. Öröndetes mozzanat, mert e versenyek rövid 4 évi fennállása óta ez már a második eset, hogy tanulónk nyert. Az első versenyen latinból az első, magyarból a második díjat nyerte egy-egy tanulónk.

A tanulmányok kiegészítésére, elmélyítésére szolgálnak a *kirándulások*. Egy nagy tanulságos kirándulás volt a Magas-Tátrába mindjárt az év elején 24 tanulóval és 5 tanárral. Ezenkívül dr.

Nyiredy és Kelemen tanárok többször vittek ki egyes osztályokat a város határába, egyes intézetek, gyárak, gyűjtemények megtekintésére s máj. 16-án az egész ifjúság kirándult az Árpád-csúcsra.

A vallás-erkölcsi állapot jó volt. Az ifjúság eleget tett vallás-erkölcsi kötelességeinek s ez irányban panasz nem fordult elé. A IV. o. unit. tanulók kivétel nélkül konfirmáltak.

A fegyelmi állapot általában véve jó volt.

Intézetünk végzett növendékei ez évben is több évfolyamról tartottak osztálytalálkozót s meglelégedéssel jegyezhetjük fel, hogy mindig hálásan emlékeznek meg szülőik után legnagyobb jóltevőjükről, az intézetről s e hálájukat alapítványok tevésével fejezik ki.

Az alapítványok a következőkkel szaporodtak:

1. Ifj. Hadházy József emlékalap 489·70.
2. Kolozsvári pénzintézetek konviktusi adománya 160·—.
3. Sárosi József konviktusi alapegy egész konviktusi kedvezmény.
4. 1878—79. osztálytársak alapja 510·—.
5. Solymossy Márton adománya 87·20.
6. Tordai gimn. szépírási alapja évi kamata 2·—.
7. 1889. osztálytársak-alapja 455·—.
8. Kolozsvári pénzintézetek adománya különböző iskolai célokra 760·—.

Az *internátus* történetében a legfontosabb mozzanat, hogy a bennlakók száma év végén 198, a múlt évinél 15-tel több.

A *konviktusi díjat* az élelmi szerek folytonos drágulása miatt az unitáriusoknak már 1910 szept. 1-től 240, a más vallásúaknak 1911. szept. 1-től 340 K-ra emelte a főhatóság, s a bérlő kérésére 600 K drágasági pótlékot utalványozott. Év végén a konviktusi tagok összes száma 194, a múlt évinél 17-tel több.

Ez évben revideálta az igazgatóság az *iskolai törvényeket*, most a főhatóság döntése alatt van. Elkészítette az *ének- és zenetanítás* tervét. A jövő évben a tanítás már az új terv szerint indul meg. Ismételten tárgyalásokat folytatott *egy új játéktér* létesítése ügyében; ezek a tárgyalások még folyamatban vannak. Megállapította az *isk. díjak kezelési szabályzatát*.

Ismételten foglalkozott az *egyházi és iskolai szolgák részére alapítandó nyugdíjintézet* kérdésével, továbbá a nagy könyvtár *ki-bővítésével* és a *ievéltár megfelelő elhelyezésével*.

Az évvégi vizsgálatok ügyében az az újítás történt, hogy egy osztály vizsgálata minden tárgyból egy fél nap tartatott. Az így megtakarított 8 napi időt arra fordították, hogy a rendes órarend

keretében általános összefoglaló ismétléseket tartottak s minden jelentkező és képesjegyzű tanulót kikérdeztek.

A tanulók létszámáról, előmeneteléről, magaviseletéről álljanak itt a következő adatok:

Felvétetett 344 nyilvános és magántanuló, tavaly 333.

Vizsgálatot tett 332, tavaly 315.

A vizsgálatot tett tanulók közül unitárius volt 196 (59·04%), tavaly 182 (57·78%).

A vizsgálatot tett nyilvános tanulók közül jó magaviseletű volt 286 (89·38%), tavaly 272 (89·48%), szabályszerű 34 (10·62%), tavaly 31 (10·20%), kevésbé szabályszerű nem volt.

Előmenetel tekintetében:

Minden tárgyból jeles	19 (5·72%)	tavaly 15 (4·76%)
„ „ legalább jó	55 (16·56%)	„ 56 (17·78%)
„ „ „ elégséges	205 (62·24%)	„ 174 (55·24%)
Egy tárgyból elégtelen	29 (8·73%)	„ 22 (6·98%)
Két „ „	15 (4·51%)	„ 29 (9·21%)
Több „ „	9 (2·71%)	„ 19 (6·03%)

Az elégtelen tanulók összes

száma . . . . . 53 (16·26%) „ 70 (22·22%).

A szertárak évi rendes átalánya 1400 K volt. Ezen kívül a term.-rajzi előadóba felszerelendő kapcsolótábla költségeire 700, egy vetítőkészülék beszerzésére első részletül 1000 K és hangszerek beszerzésére 500 K, tehát összesen 3600 K rendkívüli átalány utaltatott ki. A szertárak kellő módon gyarapodtak. Öröndetes és nagyarányú gyarapodás volt a nagy könyvtárnál is. Vétel és ajánldékozás útján az összes gyarapodás 1551 mű 2365 kötetben és füzetben, 44 folyóirat folytatólagos füzetei és 112 drb iskolai értesítő. Gyarapodott néhai b. e. Kanyaró Ferenc tanár hagyatékából, egy alkalmi vétel által, néhai Létay Domokos lelkész könyvtárából, dr. Boros György tanár, Zágoni Nagy Dénesné szül. Kócsi Margit úrnő és több tanuló adománya által.

A Kriza-önképzőkör Pálfi tanár vezetése mellett ez évben is helyes irányban működött, kiterjesztve érdeklődését az összes középiskolai tantárgyakra; ezekből pályadíjak kitűzésével serkentette a tagokat buzgó közreműködésre és önképzésre. Jövőre a kör üléseit a tanulság mellett élvezetessé is lehet tenni azzal, ha a rajzot, festészetet, a zene különböző nemeit még behatóbban mivelik és gyakrabban sorra kerítik.

Az intézet szegénysorsú tanulóit ez évben is igen jelentékeny összegekkel segélyezte.

A részleteket nem említve, a theologusok segélyezése 4838 K, a gimn. tanulóké 28755 K és az elemi iskolai tanulóké 40240 K volt, ami összesen 33995 K 40 f-t tesz. Mindenesetre szép összeg s hálát adhatunk az Istennek, hogy szegénysorsú tanulóinkat ily jelentékeny segélyezésben részesíthetjük.

A jutalmazásokról és pályadíjakról az értesítő részletesen beszámol.

A székelykeresztúri áll. seg. VI. osztályú unitárius gimnázium értesítője az 1910—11. isk. évről. Szerkesztette Pap Mózes igazgató.

Az értesítő okos tanácsokkal bővelkedő elmélkedést közöl az igazgatótól a pályaválasztásról, melyet az iskolai évet megnyitó és új tanárokat beiktató beszéde követ az igazgatónak. Dr. Szolga Ferenc tanár a Székelykeresztúron talált földgáz lényegéről és a várható ipari fellendülésről világosítja fel tanítványait. Az értesítő hivatalos része az iskolai év fontosabb mozzanatait adja elő.

Beíratkozott összesen 220 tanuló, vizsgálatot tett 204. Ezek közül unitárius 106, az összes létszám 51·96%-a. A vizsgálatot tett 197 nyilvános tanuló közül jó magaviseletű volt 166 (84·26%), szabályszerű 27 (13·70%), kevésbé szabályszerű 4 (2·03%). Tanács útján eltávozott 1, kizárattott 4. Minden tárgyból jeles osztályzatot nyert 11 (5·39%), legalább jó osztályzatot 23 (11·27%), legalább elégségest 132 (64·70%) elégtelent 38 (18·62%). Rendkívüli tárgyak közül az egyházi és műéneket, szabadkézi rajzot és zenét tanulták. Segélyezés címen a tanulók 6922 K 12 f. támogatásban részesültek. Egy kirándulást is rendeztek Budapest—Balaton—Fiume irányban, melyen két tanár és egy érdeklődő orvos vezetése mellett 26 tanuló vett részt. A kirándulást részletesen leírja dr. Szolga Ferenc, annak vezetője.

A könyvtár és szertárak megfelelően gyarapodtak, az internátusi felszerelést szükséges bútorokkal egészítették ki. Segítő egyesület is működik, mely kézi könyvekkel látja el a rászoruló tanulókat.

Az év eseményei közül kiemelkedik a máj. hó 13-án tartott tanári értekezlet és 14-én tartott tanári beiktató ünnepély, mely alkalommal Lőrinczy Géza és Derzsy Zoltán foglalták el tanári széküket.

Behozták az egyfolytában való tanítást. A fegyelmi állapot ismeretelésénél a jelentés „egy pár igen komoly természetű esetet“ említ, midőn 4 tanulót korcsmázás miatt kellett kizárni.

Az építkezés ügyében ismerteti a történt intézkedéseket s joggal hangsúlyozza, hogy a konviktus létesítése szintén „égető kérdés“.

Alapítványokat tettek vagy régieket gyarapították Lőrinczy Dénes ny. altábornagy, dr. Elekes Dénes, Közhasznú tak. pénztár r.-t., Kolozsvári általános bank, Götz Béla stb.

A pálfalvi szélmolnár. Ezen a címen egy kötet elbeszélést adott ki *Árkosi Ferenczi Kálmán*, kinek nemrégén figyelmet keltett egy verskötetete. Ez új munkája is kétségtelenül figyelemreméltó. Annyi bizonyos, hogy a kötet minden elbeszélése a hivatott író árulja el, aki nem hiúságból vagy szereplési vágyból, hanem belső indításból ír. Ferenczi jó megfigyelő s a jellemzés legerősebb oldala. Még az egészen jelentéktelen tárgyakban is gondot fordít alakjai jellemzésére. Olvassuk csak el a „Vásár után“ című elbeszélést, mely legjellemzőbben mutatja, hogy Ferenczi alakjai nem kigondolt, íróasztalnál készült alakok, hanem olyanok, kikkel a Székelyföldön lépten-nyomon találkozunk s akiknek lelki világát a szerző hiven tudja elélni tárnai. Ez elbeszéléseken csak azt hibáztathatjuk, hogy a szerző tulságba viszi a tájszólásos beszéd fonétikus leírását. Erre egyáltalán nincs szükség. A novellában a beszéd jellemző voltát nem a tájszólásos furcsaság adja meg, Ferenczinél sem s épen ezért kár ezzel az olvasó élvezetét zavarni. A könyv ára 3 korona. Megrendelhető a szerzőnél (Budapest, I. Vár, Uri-utca 70.).

Tanterv és tantervi útastítások az állami elemi iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek számára. Bolti ára 2 korona. Budapest. M. Kir. Tudományegyetemi nyomda. 1911.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter Úr 1911. év június hó 3-án 78.000. sz. a. kiadott rendeletével a következő tanévben új tanterv alapján indul meg a munka a tanító- és tanítónőképző-intézetekben. Fontos és jelentőségében nagy ezen tanterv végleges kiadása. Népünk nagy tömegének nevelése a tanítóság kezébe van letéve. Célatosan mondjuk, hogy nevelése; a tanító munkája nem merül ki a pusztas tudás tovább plántálásában: nevelnie kell a növendékeket minden lehető eszközzel a munkára s ez által a hazaszeretetre.

Jelenleg úgy állunk a tanítástannal, hogy a növendékeknek a legtöbb ismeretet, de különösen a természettudományi ismereteket szinte saját erejükön kellene elsajátítani, a tanító csak irányítója, a helyes mederbe visszatartója a mindig munkára kész, de röpké, a cél felé törekvő útról el-elkalandozó gyermeki tudásszomjnak.

E pontnál válik el a régi közlő tanítási mód az új, lélektani alapokon nyugvó szemléltetéstől. Míg a közlő módszer mellett a tanítás mesterség volt, melyet akárcikire nyugodt lélekkel rámertek bizni, most művészet. E művészet elsajátítását egyöntetű, minden ízében kiváló tanári működés mellett jelentékenyen megkönnyíti e tanterv, mely az 1902-ben kiadottak némely részletében módosított s a tanítási módszer keresztűlviteléhez szükséges bő és részletes útatisításokkal megtoldott kiadása.

A mű I—III. oldalán a tanfelügyelőségekhez intézett miniszteri rendeletet találjuk, a IV. oldalon az egyházi főhatóságokhoz intézett miniszteri felhívást, melyben felhívja a Főhatóságokat, hogy az államségélyt élvező képzőintézetekben az új tanterv szerint történjék a tanítás s általában más hasonló intézetekben is ajánlja az egyöntetű tanító-nevelés érdekében e tanterv használatba vételét.

A 5—50. oldalak tartalmazzák a tanítási studiumok részletes tantervét. Itt különösen változott a német nyelv tanterve, hol a szemléltetés alapján gimnáziumainkban is előnyösebbnek ismert direkt módszer jut szűchoz, a természetrajz tanítása, melynél biológiai alapokra helyezi a tanítás anyagát és a kézimunka tanításának terve, mely mint általános nevelő eszköz nyert terjedelemben és jelentőségében, de egyúttal tanítóképző-intézeti tanítási tárgyhoz illően közeledett az elemi- és ismétlőiskolák tanítási anyagához. Igen fontos itt az az újítás, hogy ezentűl a növendékek is részesűlnek a szűjdoctásban, habár csak egy órában is. Nagy fontosságú intézkedés a szociológiának, mint új tananyagnak, a nemzetgazdaság keretébe való beillesztése. A tanítási órák száma hetenként és évfolyamonként 36—36.

Az 52—192. oldalakon az általános és részletes útatisításokat találjuk a legbővebb részletezésben. Ez útatisítások legfontosabb pontjainak egyike, mely megkivánja, hogy „a tanítás az egész vonalon egységes és olyan módszer szerint történjék, amely összhangban van a népiskolai tanítás módjával“, természetesen tekintetbe véve a növendékek korát és tantárgyak természetét. Fontos továbbá a gyakorlóiskola szerepének és a tanítási gyakorlatoknak méltánylása. E két pont magában foglalja mindazt, melynek lelkiismeretes keresztűlvitele a modern, lélektani alapokon nyugvó tanítóképzést meg tudja oldani. Ezek figyelembe vételével képzőintézeteink nem könyvek alapján oktatva, de szemléltetve fogják nevelni azon tanítói generációt, melynek munkája az új Magyarország megteremtésére az alaprakó kőműves munkájához hasonlóan szilárd, megingathatatlan, minden vésszel dacoló alaprakó

munka kell, hogy legyen, melyre az egyház és állam mindig, mint biztos, megbonthatatlan fundamentumra támaszkodhatik. Ily nemes cél lengi át különben úgy általánosságban, mint részleteiben az útasítás minden egyes pontját, hogy a növendék ideális rajongással, pályája fontosságának tudatával lépjen az életbe. S hogy ez úgy lesz, biztosítja reménységünket a minden ízében helyes tanterv mellett azon munkára kész kis, de bátor hadsereg melyet tanítóképző-intézeteink tanári testületei alkotnak.

Utoljára marad, bár rövid ismertetésünk legelején kellene állnia a képzőintézetek fakultatív tárgya: az egyházi ének és zene. Célja közismert dolog. Fájdalom, anyaga különösen unitárius szempontból semmi. Megvan Főhatóságunknak az a joga és kötelessége, hogy a növendékek kezébe egyházi énekeinket tartalmazó: Korál könyvet adjon, de ilyen nincs. Legnagyobb szűgyenünkre na ott állunk, hogy unitárius vallású növendékeink képzőintézeteinkben református kántoroknak képeztetnek, mert azok Korál könyveit használják s egyházi énekeink kíséretét naturalista módon rossz rögtönzésekkel teszik még élvezhetetlenebbé. Főhatóságunk kötelessége segíteni e tarthatatlan állapoton, bármily áldozat árán is meg kell már teremteni egyházi zenénket.

Fontos, — s ezt hitoktatóink figyelmébe ajánljuk — hogy a tanterv kívánatosnak mondja, hogy „a jelöltek a hitoktatók vezetése alatt saját felekezetiük templomában alkalomszerűleg az istentiszteleten vegyenek részt“. Ezt valószínűleg minden nagyobb idő- és erőáldozat nélkül gyakorlatba lehetne hozni s ez által a növendékek a gyakorlati életre a kényszerűség hatása alatt is készülnének. *Régeni Áron.*

KÜLÖNFÉLÉK.

Ferencz József püspök úr beszéde a főrendiházban. A főrendiház 1911. júl. hó 21-én tartott ülésében az 1911. évi országos költségvetés tárgyalása rendjén a főtiszt. püspök úr a következő beszédet mondotta: (a beszédet és a vallás- és közoktatási miniszter válaszából a rá vonatkozó részt az Országgyűlési Értesítő nyomán közöljük):

Nagyméltóságú elnök úr méltóságos főrendek! Hazafiúi öröm tölti el lelkemet, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium jelen évi költségvetésében a kulturális intézmények fejlesztésére és támogatására előirányzott szép és jelentékeny összegek mellett az egyházak segélyezésére is az 1909. évi költségvetésben megállapított segélyösszegekkel szemben 600.000 K-át meghaladó új segélyösszeg van előirányozva, amiből az erdélyi római katolikus státus egyházainak javadalmazására 10.000, a görögszertartású katolikus egyházak részére szintén 10 000, a görögkeleti hitvallású egyházra 20.000, az izraelita vallásúakra 30 000 K, az országos rabbiképzőintézet butorzatának kijavítására 10.000 K, a magyarországi református és ágostai hitvallású evangélikus egyházakra pedig 48.000 korona esik. De bár, ismétlem, hazafiúi érzéssel tölti ez el az én lelkemet, nem tagadhatom, hogy ezt az örömet nem kis mértékben zavarja, hogy ne mondjam, kisebbíti az, hogy, amint bátor voltam rámutatni, e hazában minden egyház részesült ezen újabb államsegély felemelésével bizonyos javadalmokban, egyedül a magyarországi unitárius egyháznak nem jutott ebből a 600.000 koronát meghaladó újabb államsegélyből semmi.

Hát, méltóságos főrendek, nekem többször volt alkalmam hallani azt a megjegyzést, hogy az unitáriusok most is az ő csekély lélekszámukhoz képest jóval több államsegélyben részesülnek, mint a más egyházak. Hiszen ha ez csakugyan úgy lenne, azt hiszem, hogy akkor sem lehetne ellene kifogás és akkor is ezt nagyon természetes dolognak lehetne tartani Mert az édesanya is rendesen a gyöngébb gyermekét ápolja és gondolzza inkább, a közmondás is azt tartja, hogy a földet nem hordják a hegyre és általában a segély természetében és rendeltetésében áll az, — mindennemű segélyt tekintetbe véve — hogy ott sohasem a lélekszám, hanem a szükség lehet és kell, hogy irányadó legyen.

Maga az erre vonatkozó országos törvény is az egyházak segélyezését nem a létszám szerint, hanem a szükség szerint állapítja meg és a jelen költségvetésben is minden egyháznak most újabban megállapított felemelt államsegélye mind a szükséggel van megokolva.

Mint leginkább célomra tartozót legyen szabad e tekintetben szó szerint felolvasnom a 12. rovat indokolását (olvassa): „Emelendő volt — így szól ez az indokolás — és pedig 430 000 koronával a szorosabb értelemben vett magyarországi protestáns egyházak által az 1848: XX. t.-cikk 3. cikkelye alapján élvezett segély, mert az utóbbi évek során kétségtelen beigazolást nyert, hogy e segélyhez fűzött három rendbeli cél, nevezetesen a hívek fej- és